

INTERNATIONAL
**CITY
AND
HISTORY**
SYMPOSIUM ON AVCILAR

ULUSLARARASI AVCILAR KENT ve TARİH SEMPOZYUMU

21-22 OCTOBER 2021 / 21-22 EKİM 2021
AVCILAR - İSTANBUL

INTERNATIONAL CITY AND HISTORY SYMPOSIUM ON AVCILAR

**ULUSLARARASI AVCILAR KENT ve
TARİH SEMPOZYUMU**

21-22 OCTOBER 2021 / 21-22 EKİM 2021
AVCILAR - İSTANBUL

AVCILAR BELEDİYESİ KÜLTÜR HİZMETİDİR
Yayın No: 9

ULUSLARARASI AVCILAR KENT VE TARİH SEMPOZYUMU
INTERNATIONAL CITY AND HISTORY SYMPOSIUM ON AVCILAR
Tam Metin Bildiri Kitabı / Full Text Book

Yayın Sahibi / Publisher: Avcılar Belediyesi / Avcılar Municipality

Editör / Editor: Ülkü KARA - Haldun AYDINGÜN

Yardımcı Editör / Co-Editor: Ayberk ENEZ

Grafik Tasarım / Graphic Design: Tekin ZENGİN

Yayın Tarihi / Publishing Date: Mart - March 2022

Avcılar Belediyesi Yayınları

ISBN: 978-605-73399-0-4
Yayıncı Sertifika No: 63122

Tüm hakları saklıdır. Yazarın ve yayıncının izni olmadan çoğaltılamaz, kopyalanamaz.
Makalelerin içeriği ile ilgili sorumluluklar yazarlara aittir.
*All rights reserved. This book or any portion thereof may not be reproduced or used
in any manner whatsoever without the express written permission of the publisher
Responsibilities for the content of the articles belong to the authors.*

Mayıs 2022

SEMPOZYUM ONUR KURULU
HONOURS COMMITTEE

Prof. Dr. Ersin KALAYCIOĞLU
Prof. Dr. İlter TURAN
Dr. Ragıp Nebil İLSEVEN
Akif Hamza ÇEBİ
Turan HANÇERLİ
Bahattin YÜCEL
Bahadır KALEAĞASI

SEMPOZYUM DÜZENLEME KURULU
ORGANIZING COMMITTEE

Celal EMRE
Lütfi DEMİR
Gökhan ENÜL
Dr. Servet KAYA
Koray Doğan URBARLI
Mesut GÜLŞEN
Elif BORCEKLİ
Öznur Deniz AYAROĞLU
Ayberk ENEZ

SEMPOZYUM BİLİM KURULU
SCIENCE COMMITTEE

Prof. Dr. Şengül AYDINGÜN
Prof. Dr. Blazej STANISLAWSKI
Prof. Dr. Aynur KOÇAK
Dr. Rasih Haldun AYDINGÜN
Dr. Ülkü KARA

2021 yılında aramızdan ayrılan,
engin tarih bilgisi ile bizlere ışık tutarak
Bathonea kazılarında çok katkısı bulunan
Sayın Hakan Murat Akın'a
saygılarımızla...

*In honor of Hakan Murat Akın (R.I.P.
in 2021), who had made enormous
contributions to the Bathonea excavations
with his vast historical knowledge...*

İÇİNDEKİLER

CONTENTS

Önsöz Foreword	7
Sempozyum Açılış Konuşması / <i>Symposium Opening Speech</i> “Bathonea, Kadim Kent İstanbulumuzun Geçmişine ve Tarihine Başka Bir Pencere Açıyor...” “Bathonea Opens Another Window to the Past and History of Our Historical City, Istanbul...” Turan HANÇERLİ	11
Avcılar Bathonea Kazılarının İstanbul Tarihine Katkıları Contributions of Avcılar Bathonea Excavations to the History of Istanbul Şengül G. AYDINGÜN	17
Küçükçekmece Göl Havzası Arkeolojik Araştırma Tarihi History of Archaeological Research at Küçükçekmece Lake Basin Ayberk ENEZ	23
Hititlerin Ticaret Sistemi ve Ticaret Yollarının Avcılar’da Buluşması The Trade System of the Hittites and the Meeting of Trade Roads in Avcılar A. Tuba ÖKSE	43
Avcılar’ın Karadeniz ile Ege Arasındaki Tarihi Ticaret Yolu Üzerindeki Konumunun Önemi The Importance of Avcılar’s Location in the Historic Trade Route Between Black Sea and Aegean Haldun AYDINGÜN.....	51
Bizans Mühürlü Tuğlaları Üzerine Filolojik ve Arkeolojik Araştırma: Küçükçekmece Gölü, Firuzköy Yarımadası’ndaki Yerleşime ait Bizans Yapılarından Seçilmiş Mühürlü Tuğla Örnekleri Üzerine Çalışma Philological and Archaeological Research on Byzantine Stamped Bricks: Case Study of Selected Examples of Stamped Bricks from Byzantine Architectural Structures from the Site on the Firuzköy Peninsula on Lake Küçükçekmece Evelina KACHYNSKA, Grzegorz SUS.....	63
Geç Antik Çağ Eczanesi Daphnusion’dan (?) Mortarium ve Mortarium Piliular Mortarium and Mortarium Pilia from the so called Late Antique Pharmacy Daphnusion Şengül AYDINGÜN, Berrin YILDIZ.....	77
“Bazilikal Yapı”nın Seramik Buluntularına Bir Bakış Ceramic Artifacts of the “Basilical Structure”: An Overview Ülkü KARA.....	105
Bathonea, Athyra ve Angurina Limanları The Harbours of Bathonea, Athyra ve Angurina Hakan ÖNİZ, Şengül AYDINGÜN.....	125
Firuzköy Yarımadası’ndaki “Küçük Liman”: Küçükçekmece Gölü’nde Yapılan Liman Çalışmaları Hakkında Arkeolojik Ön Rapor The So-called “Küçük Liman” on the Firuzköy Peninsula: A preliminary Archaeological Report on Harbour Studies Along the Küçükçekmece Lake Alkiviadis GINALIS.....	143

MS 5. - 11. Yüzyılları Arasında İstanbul Bathonea, Theodosius ve İzmit Körfezi Antik Limanlarının Rolü The Role of the Ancient Harbours of Avcılar Bathonea and Theodosius Between the 5 th - 11 th centuries AD in the Marmara Sea Şengül AYDINGÜN, Sercan ÖNGEN.....	163
Firuzköy Yarımadası Bizans Mimari Kompleksi'nde Merkezi Planlı Yapıdaki Opus Sectile Döşeme: Bir Analoji Denemesi Byzantine Architectural Complex on the Firuzköy Peninsula. An Attempt to Find an Analogy Evelina KACHYNSKA.....	181
Bathonea Kazıları Geç Antik - Orta Çağ Mezarları Late Antique Period - Medieval Tombs of Bathonea Excavations Batuhan SAZAK, Ahmet BEKTAŞ.....	195
Bizans Başkentinin Batı Kırsalında Su Temini: Avcılar ve Yakın Çevresinden Yeni Arkeolojik Buluntular Water Supply in the Western Suburbs of the Byzantine Capital: New Archaeological Evidence from Avcılar and Surroundings Kerim ALTUÇ.....	213
Constantinopolis Yakınlarında Küçükçekmece Göl Havzasında Yer Alan Erken Dönem Hıristiyan Bazilikaları (İstanbul-Avcılar) Early Christian Basilicas at Lake Küçükçekmece near Constantinople (İstanbul-Avcılar) Błażej M. STANISŁAWSKI, Şengül AYDINGÜN, Ayberk ENEZ, Konrad K. SZYMAŃSKI.....	227
Geç Roma, Bizans ve Osmanlı Dönemleri'nde Karantina Bölgesi Olarak Küçükçekmece Gölü ve Çevresi Küçükçekmece Lake and its Surroundings as a Quarantine Zone in the Late Roman, Byzantine and Ottoman Periods Ali ŞAHİN.....	263
Avcılar - Firuzköy Yarımadası'ndaki Osmanlı Yapılarının Dökümantasyonu Documentation of Ottoman Buildings in Avcılar - Firuzköy Peninsula Yaser DELLAL.....	283
MS 19. Yüzyılda Osmanlı Arşiv Belgeleri Işığında Ayamama Çiftliği Üzerine Notlar Notes on the Ayamama Farmland over the Ottoman Archival Sources of the 19 th Century AD Özge ASLANMİRZA.....	297
Batılı Seyyahların Kaleminden Küçükçekmece ve Çevresi Küçükçekmece and Its Surroundings from the Pens of Western Travelers Meriç HARMANCI.....	305
Küçükçekmece Gölü ve Havzasında Çevre Kirliliği Environmental Pollution in the Lake Küçükçekmece and the Basin Serkan KÜKRER, Hakan KAYA.....	321
Küçükçekmece Göl Çevresi Faunası ve Sosyal Yaşama Etkisi Küçükçekmece Lake Environment Fauna and Its Impact on Social Life Hasan DEĞİRMENCİ.....	325
Sempozyum Kapanış Konuşması / Symposium Closing Speech "Bathonea, Asırlar Öncesinden Günümüzü Aydınlatan Bir Işıktır..." "Bathonea is a Light Coming From Centuries Ago to Enlighten Today..." Turan HANÇERLİ.....	341

Firuzköy Yarımadası Bizans Mimari Kompleksi'nde Merkezi Planlı Yapıdaki Opus Sectile Döşeme: Bir Analoji Denemesi¹

Byzantine Architectural Complex on the Firuzköy Peninsula. An Attempt to Find an Analogy

Evelina KACHYNSKA*

Özet

İstanbul ili, Avcılar ilçesi, Firuzköy Yarımadası'nda ve Küçükçekmece Gölü Kıyısında yapılan kazılar sırasında dini işleve sahip olduğu düşünülen Bizans Dönemi'ne ait mimari kompleks keşfedilmiştir. Açığa çıkarılan yapılardan biri, merkezi planlı muhtemel sekizgen planlı olarak inşa edilmiştir. Kısmen korunmuş duvarlar ortaya çıkarılmış, fakat en dikkat çekici keşif *opus sectile* tekniğinde yapılmış mermer döşemedir. Döşeme, Yunan haçı şeklinde ve geometrik desenlere dayanan ek parçalardan oluşan eş merkezli kompozisyona sahiptir. Yapımı sırasında farklı mermer türleri bir arada kullanılmıştır (antico verde, anticogiallo, Prokonnesos mermeri ve Karya'daki İasos mermeri) *opus sectile*, antik dünyada (MÖ 2. yüzyıldan itibaren bilinen) ve Erken Hıristiyanlık'ta en yaygın mozaik tekniklerinden biridir; ve Bizans geleneği içinde uzun bir süre yer almıştır. Bu makalede, açığa çıkarılan yapıda kompozisyon ve desenlerin anaolojileri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler:

Mozaik Döşeme, *Opus Sectile*, Bizans Mimarisi, Merkezi Plan, Mermer Döşeme.

Abstract

During the excavation works on Firuzköy peninsula on Lake Küçükçekmece in the province of Istanbul has been discovered Byzantine architectural complex supposedly of an ecclesiastical function. One of the unearthed building appeared to be erected on the central plan, presumably octagonal. Have been exposed partially preserved walls but the most spectacular discovery were marble pavement which have been made in opus sectile technique. Concentric composition based on the shape of Greek cross and additional parts of geometrical patterns. Masters used different types of marble: *antico verde*, *antico giallo*, Proconnesian and marble

¹ Çeviri: Ayberk ENEZ

* Dt., Polonya Bilimler Akademisi Arkeoloji ve Etnoloji Enstitüsü, Orcid No: 0000-0001-5342-1819, eva.kachinski@gmail.com

¹ Translated by Ayberk ENEZ

* Dt., Institute of Archeology and Ethnology Polish Academy of Science, Orcid ID: 0000-0001-5342-1819, eva.kachinski@gmail.com

from Iasos in Caria. *Opus sectile* is one of the most common mosaic techniques in the ancient world (known from the second century BC) and early Christian period, also stayed for a long time in the Byzantine tradition. The article presents an attempt to find analogies for composition and geometrical patterns which appeared in discovered building.

Keywords:

Mosaic Pavement, *Opus Sectile*, Byzantine Architecture, Central Plan, Marble Pavement.

Küçükçekmece Gölü'nün batı kıyısındaki Firuzköy Yarımadası üzerinde yapılan arkeolojik kazılar esnasında Bizans Dönemi limanı ve dini bir kompleks (?) ortaya çıkarılmıştır. Bu kompleks içinde yer alan yapılardan birinin ibadet amaçlı hizmet verdiği düşünülen merkezi planlı yapı (Şek. 1) olduğu tespit edilmiştir. Şu anda yapının tam olarak ortaya çıkarılmaması yapının işlevinin net olarak tanımlanmasını zorlaştırmaktadır. Mekan hakkındaki varsayımlar, Hıristiyan mimarisinde vaftizhane veya martyrion (şehitlik/aziz) yapıları için yaygın olarak kullanılan özel iç mekan düzenlemesine dayanmaktadır (Filarska, 1983: 201-203). Yapılan kazılarda binanın içerisinde vaftiz alanı olarak tanımlanacak bir yapının izleri görülmemekte, bu da yapının vaftizhane olabileceği varsayımını zayıflatmış ve yapıyı dini işleve yönelik tanımlama girişimlerine yöneltmiştir. Bu yorum, aynı zamanda yapıya yakın çevresinde bulunan diğer binaların – merkezi planlı yapıya eklenmiş görkemli mezar odası ve mezara yönelmiş şekilde *ad sanctos* tipinde küçük bir mezarlık alana sahip olmasına dayanmaktadır. *Opus sectile*, çok sayıda insan tarafından ziyaret edilen bir alanın yer döşemesini yapmak için uygun bir tekniktir. Yapının temsil ettiği karakteri gösterilmesi için *opus sectile* yapılması, pahalı bir malzeme olan mermer kullanımını zorunlu kılmaktadır. Dini kült yapıları ile ilgili araştırmalar yaparken yapıların belirli bir mimari tasarımla, genellikle yer döşemeleri de dahil olmak üzere iç dekorasyonda yüksek teknik ve sanatsal anlayışın birinci planda tutulduğu göz önünde bulundurulmalıdır (Khrushkova, 2011: 512). Yapının işlevi hakkında yapılan incelemeler ile kompleksin dini bir işleve sahip olduğu varsayılmaktadır. Yapının kuzey kısmı tamamen açığa çıkarılmış, ancak üst

During archeological excavations on Firuzköy peninsula on the west shore of Lake Küçükçekmece (Türkiye) has been discovered the Byzantine port and ecclesiastic complex (?). One of the buildings appears to be a centrally-planned and has been preliminary identified as serving for the commemorative worship (Fig. 1). At the current moment edifice has not been fully uncovered, which makes it difficult to identify the exact function of the building. The assumption about the memorial character is based on the special spatial arrangement of the interior, which in Christian architecture was commonly used for baptistery or martyr buildings (Filarska, 1983: 201-203). Excavations did not show remains of the baptismal font inside the building, which excluded version about functioning as baptistery and lead attempts to identify the building towards commemorative function. This interpretation is also based on the results of identification of other buildings on the site which are located in the vicinity - stately burial room, attached in the form of an annex to the main centrally-planned building and a small cemetery in the type of *ad sanctos*, directed towards the tomb. *Opus sectile* was a quite practical solution as a pavement for the building purpose of which was related with visiting by a large number of people. The creation of *opus sectile* pavement requires the usage of accordingly expensive material - marble, which also suggests the special nature of this type of floor and their representative character. Conducting research about the sacred space dedicated to the cult of memory, we should remember that commemorative type of buildings were distinguished for a specific architectural solution, selection of interior decorations, including *pavimentum* which usually was made on a high technical and

mimari yapının çökmesi sonucunda orta kısım tahrip olmuştur. Yapı merkezi bir plan üzerine, yuvarlak (belki de tespit edilemeyen farklı bir düzen), altıgen veya sekizgen olarak inşa edilmiştir. Mozaik zeminin korunmuş kısımları, *opus sectile* tekniğiyle işlenmiş ve farklı doğal renklerde parçalardan yapılmıştır. Malzemelerin ön incelenmesi sonucunda kullanılan birkaç mermer türünün (*antico verde*, *anticogiallo*, Prokonnesos (Marmara Adası) mermeri ve Karya'daki Iasos mermeri) varlığı tespit edilmiştir (Terry, 1986: 156-158).

Opus sectile, antik dünyada (MÖ 2. yüzyıldan itibaren bilinen) (Liakos, 2008: 37) ve Erken Hıristiyanlık'ta en yaygın mozaik tekniklerinden biridir. Ayrıca dayanıklılığı, taşıma kapasitesi ve ihtişamı ile Bizans Dönemi geleneği içinde uzun süre yer almıştır. Antik Yunan literatüründe *opus sectile* tekniğini, mermer kakma olarak harç kullanılmadan mozaiklerin şekillendirilmesi yöntemini iyi yansıtan ve özellikle sonradan popüler olan *cosmati* tekniğinde görebiliriz. Ancak özellikle döşemelerde en yaygın kullanım, parçaları/karoları doğrudan harcın üzerine yerleştirmektedir.

Orta Bizans Dönemi'nde (MS 843-1204) *opus sectile* hem kutsal hem de sivil yapılarda en yaygın olarak kullanılan döşeme yapım tekniklerinden biri olmuştur. Iustinianus döneminde gelişen taş ocaklarının sonradan kullanımının sona ermesi sebebiyle, MS 9. yüzyıldan sonra yapılarda bulunabilecek bazı mimari öğelerin ve döşeme parçalarının büyük ölçüde yeniden kullanıldığını varsayabiliriz (Mango, 1986: 181). MS 12. yüzyıldan sonra *opus sectile* bazı kutsal yapılarda nadiren görülmekle birlikte sıklıkla kullanılmamıştır.

Binanın merkezi planı ve iç mekansal düzeni, mozaik döşemenin desen düzenlemesini göstermektedir. Açıkta kalan korunmuş parçalara dayanarak, kompozisyonun bir daire içine yerleştirilmiş bir Yunan haçı formunda yapıldığı sonucuna varabiliriz. Ayrılmış orta kısmın etrafına dönüşümlü olarak yerleştirilmiş büyük ikizkenar yamuk (trapezoid) ve üç köşeli şekilli parçalar bulunmaktadır (Şek. 2). Kısmen korunmuş bordür, bu döşemelerin dekoratif kompozisyonunda dışta bir bant olduğunu göstermektedir. Orta bölüm alanı da bir bordür halkası ile ayrılmış, mozaik desenin

artistic level (Khrushkova, 2011: 512). We assume that architectural complex has a religious character, what suggests the direction of the interpretation about its specific function. The northern area of the building has been completely uncovered, but the central part was destroyed by collapse of the upper architectural structures. The building was constructed on a central plan: circle (perhaps inserted into another central figure), hexagonal or octagonal. Preserved parts of mosaic floor were made of the marble tiles with different natural colours, inlaid in *opus sectile* technique. Preliminary examination of materials revealed few types of marble which were used for the pavement: *antico verde*, *antico giallo*, Proconnesian and marble from Iasos in Caria (Terry, 1986: 156-158).

Opus sectile is one of the most common mosaic techniques in the ancient world (known from the second century BC) (Liakos, 2008: 37) and early Christian period, also stayed for a long time in the Byzantine tradition because of its durability, strength and splendor. In the Greek literature we can find the *opus sectile* technique described as "marble inlay", which very well reflects the method of shaping mosaics without the use of mortar, especially in the later popular *cosmati* technique. However, the most common solution, especially for the pavement is laying the tiles directly on the mortar.

In the Middle Byzantine period (843-1204 AD) *opus sectile* was the one of the most commonly used pavement construction methods in both, sacred and representative secular buildings. Considering the fact that most of the quarries of that time, which were thriving at the time of Justinian, ceased to be exploited any more we can assume that some of the architectural elements and fragments of the pavements that we can find in buildings from the 9th AD were mostly made of the reused materials (Mango, 1986: 181). From the 12th century AD *opus sectile* also ceases to be often used, occasionally appears in some sacral buildings.

The central plan of the building and the internal spatial layout define the arrangement of the mosaic floor pattern. Based on the exposed preserved fragments we can conclude that the composition was built of a Greek cross inserted in a circle: large trapezoidal and triangle shaped segments

korunmuş ilk şeridi daha büyük baklava biçimli mermer parçalar ve daha küçük üçgen parçalardan oluşmaktadır. *Omphalionun* orta kısmı, büyük bir yuvarlak mermer levha ile oluşturulabileceği gibi, geometrik desenin daha küçük parçaların devamı şeklinde de olabilir. Merkezi planlı diğer *opus sectile* örneklerine (Iveron Manastırı'nın Katolikonu, Kilise 34, Khersonesos) bakıldığında, orta kısmın masif mermer levha ile yapıldığını varsayabiliriz. Trapezoid parçalar, ortada yer alan büyük boyutlu mermer panel ile oluşturulmuş ve iki bölümü aynı olmayan bir mozaikle çevrilidir. İlk bölüm düzeni, uzatılmış altıgen şekilli karoların döşenmesi ve aralarındaki boşlukların küçük baklava biçimli parçalar ile doldurulması şeklindedir. Bir sonraki trapezoid kısımdaki mozaik düzeni farklı bir desene dayanmaktadır. Ana unsuru, uzun kenarlı altıgenlerin oluşturduğu kavisli köşeleri olan bir kare ve merkezde küçük bir kırmızı, sarı ve yeşil olmak üzere farklı renklerde (küçük parçalardan) karolardan oluşmaktadır. Karoların üçgen biçimli parçalar halinde düzenlenmesi, kompozisyon ritmini uyumlu hale getirmek için oldukça basitleştirilmiştir. Bu alanlar, daha küçük üçgen elemanlarla birbirine bağlanan altı köşeli bir yıldız şeklini oluşturacak şekilde, tipik altıgen büyük karolarla oluşturulmuştur. Mozaik döşemenin kompozisyonu, MS 10. yüzyıldan beri *opus sectile* döşemelerin tam anlamıyla ayırt edici özelliği olan geometrik bir karaktere sahiptir. Özellikle sıklıkla karşımıza çıkan motif diğer şekillerle birleştirilen veya bir dizi sisteme bağlı şekillerle birleşerek çeşitli kompozisyonlar oluşturur. Süslemesiz şeritlerden oluşan kompozisyon şeması açıkça görülmektedir. Mozaik kompozisyonun estetik değeri ve kalitesinin yüksek olduğu görülmektedir. Motifle tanımlanan orta bölümün düzenine ve merkezi kompozisyona dayanarak, yapının kubbeli olduğunu varsayabiliriz.

Kuzey kesimde, tuğladan yapılmış, kısmen korunmuş dış duvarlar da ortaya çıkarılmıştır (Şek. 3). Duvarlar üzerinde tespit edilen demir kanca ve mermer kalıntıları (Şek. 4) bu duvarların mermer levhalar ile kaplandığını düşündürmektedir. Üst bölümlerin ise, binanın içinden sıvalı, duvarda mozaik veya duvar resimleri olmalıdır. Duvar süslemesinin ve muhtemelen kubbenin bu çözümü, zemin dekorasyonunda kullanılan malzemenin oldukça sade şekilde süslenmesini ve hafif renk değişimini açıklayabilir. Yapının doğu

alternately located around the separated central part (Fig. 2). The partially preserved border indicates that this was the first band in the decorative composition of the floors. The space of the central part was also separated by a ring of borders, preserved first strip of the mosaic pattern consists of larger diamond-shaped tiles and smaller triangular ones. The central part of the *omphalion* could be composed with a large round marble slab as well as further continuation of the geometric pattern from the smaller fragments. Referring to the other examples of *opus sectile* with centric systems (Katholikon of the Iveron monastery, Church 34 in Chersonesos) we can assume that central part was made with solid marble slab. The trapezoidal parts are defined by a centrally placed large-size marble panel, surrounded by a mosaic, which is not identical in two exposed segments. The layout in the first segment has been laid of tiles with an elongated hexagonal shape, the space between them was filled with small diamond-shaped tiles. The mosaic layout in the next trapezoidal part is based on a completely different pattern, the principle element was made of four longitudinal hexagonal tiles forming a square with bevelled corners and a small tile in the center (the smallest elements of the system appeared in different colours: red, yellow and green). The arrangement of tiles in triangular-shaped parts is quite simplified for harmonize compositional rhythm. These fields have been composed with regular hexagonal larger tiles, connected by smaller triangular elements, forming the shape of a six-pointed star. The composition of the mosaic floor has strictly geometric character, which has been distinctive feature of *opus sectile* floors since the 10th century AD. The motif, which seems to appear particularly often, is one with the wheels that were combined with other shapes or connected into chain systems and creates a variety of compositions. The scheme of the composition which was made of bands without any ornamental decoration is clearly visible. The aesthetic value and high quality of the mosaic composition should be admitted. Based on the arrangement of the pattern - defined central part and the centric composition, we can assume that building was domed.

In the northern part have been also unveiled the fragmentarily preserved outer walls made of brick (Fig. 3). The walls were probably covered by marble plates because some iron hooks and marble

kesiminde üçgen bölümün yerleştirileceği yerde ilginç bir döşeme parçası ortaya çıkarılmıştır. Ortaya çıkan kısım, parçaların şekline benzemekte ve diğer parçaların aksine üçgen şeklinde değildir. Yerinde korunan *opus sectile* parçaları, açığa çıkarılmış parçalardan tanımlanamayan yeni bir desene oturtulmuştur. Bu kısımdaki döşemenin, örneğin sunak gibi özel bir amaç için ayrı bir alanı işaretlediğini varsayabiliriz; bu da doğuda yer almasıyla da pekişmektedir. Mozaik kompozisyon desenlerinin diğer parçaları ile döşemenin daha küçük korunmuş parçaları binanın yakınında bulunmuştur. Analojideki örneklerden farklı olarak, değişken açılı ve içbükey kenarlara sahip daha spesifik altıgen şekilde karoların kullanıldığı ve aralarındaki boşlukların küçük oval elemanlarla doldurulduğu görülmektedir (Şek. 5). Mozaik döşemenin kaynağı, atölyenin kökeni, bina ve döşemelerin tarihlendirilmesi açık bir soru olarak kalmıştır. Yapının kesin tarihlenmesine yardımcı olacak nesnelere ve mimari öğelerin eksikliği, benzer kompozisyona sahip *opus sectile* zeminlere dayalı olarak yalnızca benzetme yoluyla yaklaşık bir tarihleme olanağı bırakmaktadır. Ancak, bu yapının üst tabakada yer aldığı ve binanın kendisinin çok daha erken inşa edildiğini göz ardı etmemek gerekir.

Muhtemelen en önemli benzerlerinden biri Hebdomon'daki (günümüzde Bakırköy) Saint John Prodromos Kilisesi'dir. Mimari kalıntılar üzerinde yapılan araştırmalar, yapının sekizgen bir şekle ve *opus sectile* tekniğinde korunmuş döşeme parçasına sahip olduğunu göstermiştir (Grotowski, 2016: 191-192, 213, Fig. 32). İlk olarak, I. Theodosius döneminde inşa edilmiş, daha sonra Iustinianus tarafından yeniden inşa edilmiş, sonunda I. Basileios tarafından restore edilmiştir (Dussaud, 1946: 13). Korunma durumunun yetersiz olması sonucunda 1965 yılında tamamen ortadan kalkmıştır. Bu nedenle benzerlik ile ilgili varsayımlarımızı, R. Demangel'in benzer döşeme düzenine sahip olduğunu gösteren çizimine dayandırabiliriz (Demangel, 1945: 19, il. 9, pl. IV-V).

Amorium arkeolojik kazı alanında benzer basit geometrik düzenlemeye sahip zemin döşemesi keşfedilmiştir (Iverson, 2008: 489-490). Kilisenin ana nefindeki taban, Orta Bizans Dönemi'ne tarihlenir ve yapının orijinal *pavimentumunun* yerini alır (Lightfoot, 2007: 281; Lightfoot ve

pieces (Fig. 4) found on there. Upper parts must be plastered from the inside of the building and had mosaic or wall paintings. This solution of the wall decoration and possibly the dome could explain the rather neutral ornamentation and slight colour variation of the material used in the floor decoration. An interesting fragment of the pavement has been discovered in the eastern part of the building, located in the place where the triangular segment would be placed. The unearthed part does not determine shape of the segment, but it rather was not triangular. The *opus sectile* tiles preserved *in situ* have been laid into a new pattern that has not been identified in exposed fragments. We can assume that pavement on this part would be marking a separate space for a special purpose, as for example, altar, this is reinforced by the fact that it is located to the east. The smaller preserved fragments of the pavement with another variants of the mosaic composition patterns have been found in the vicinity of the building. The particularly interesting example represents arrangement of tiles with a more specific hexagon shape with alternate straight and concave sides, the space between them filled with small oval elements (Fig. 5). The source of mosaic pattern, the origin of the workshop and the dating of the building and floors remain an open question. The lack of objects and architectural elements that would be helping in the precise dating of the building leaves the possibility for only approximate dating by analogy, based on *opus sectile* floors with a similar composition. However, we cannot exclude that this is a secondary floor, and the building itself was erected much earlier.

Probably one of the most important analogy is church of Saint John Prodromos in Hebdomon (modern town Bakırköy). The research of the architectural remains has shown that the building had an octagonal shape and fragment of preserved pavement in *opus sectile* technique (Grotowski, 2016: 191-192, 213 Fig. 32). Originally built in the reign of Theodosius I, then rebuilt under Justinian, ultimately restored by Basil I (Dussaud, 1946: 13). Due to the poor state of preservation and after all ceasing to exist in 1965 we can base suppositions on drawing by R. Demangel which shows similar arrangement of the floor (Demangel, 1945: 19, il. 9, pl. IV-V).

Pavements with a similar simple geometric ar-

diğ., 2005: 243). Geometrik motif, Firuzköy Yarımadası'ndaki örnekle aynı değildir, ancak kare şekilleri (örneğin uzun altıgen veya konik köşeli parçalar) gibi oldukça benzerdir. İncelenen örneklerle ortak özellikler taşıyan basit geometrik kompozisyonlu bir diğer *opus sectile* döşemesi İznik'teki (Nicaea) Ayasofya (Hagia Sophia) Kilisesi'nde görülmektedir. Bu kilisenin bema ve apsisindeki mozaik yerleşimi (Şek. 6) oldukça basit bir geometrik karaktere sahiptir, esas olarak iki kesik köşeli kare şekilli, küçük üçgen ve baklava şeklinli parçalardan oluşur. Zeminin MS 11. yüzyılın ikinci yarısına ait olduğu ve yapının ikinci evresi ile ilişkili olduğu düşünülmektedir (Eyice, 1963: 373–374).

Vize'deki Ayasofya (Hagia Sophia) Kilisesi'nde Osmanlı Dönemi'nde ikincil olarak kullanılan zeminde, kısmen korunmuş *opus sectile* parçaları da Firuzköy Yarımadası'ndaki yapının döşemeleriyle aynı özellikleri göstermektedir (Şek. 7). Kilisenin tarihlendirilmesi tam olarak cevaplanamamış bir soru olarak kalmaktadır: C. Mango'ya göre yapı MS 8. yüzyılın sonu ile 9. yüzyılın başlarına tarihlenmelidir, fakat S. Eyice tarafından tipolojik kayıtlara göre tarihlendirme MS 13. yüzyıla hatta 14. yüzyıla gitmelidir (Bauer - Klein, 2006: 250). Durum, sayısız dönüşüm ve son restorasyon çalışmaları nedeniyle daha da karmaşık hale gelmiştir.

Kırım'da ve Doğu Karadeniz kıyısındaki Bizans kökenli yapılar arasında ilginç benzerlikler bulunmaktadır. Erken Bizans Dönemi'nde kültürel etki esas olarak Suriye ve Kıbrıs'tan gelirken, Orta Bizans Dönemi'nde mimari ve dekorasyonla doğrudan Constantinopolis'ten veya hatta bundan da öte Küçük Asya'dan kaynaklanan sayısız bağlantı mevcuttur (Khrushkova, 2011: 516). Bu tasarım ilişkilerini gösteren *opus sectile* örneği Kırım'da Khersonesos'taki "Kilise 34" olarak adlandırılan yapıda görülmektedir (Şek. 8). Bordürlerle çevrili *Omphalion*, aralarına daha küçük karolardan oluşan mozaik bant döşenmiş, masif mermer levha kompozisyonun orta kısmına yerleştirilmiştir. Bununla birlikte, Khersonesos'taki zemin deseni, doğrudan Constantinopolis'teki Ayasofya'da bulunan *omphalionun* kompozisyonuna benzer şekilde; (*quincunx*) formunda, ortada büyük merkezi daire, köşelerde yatay dört parça ile birleşen, bu deseni sekiz küçük dairesel parçanın çevrelediği

rangelement were discovered on the archaeological site of Amorium (Iverson, 2008: 489-490). The floor in the nave of the church is dated to the Middle Byzantine period and replaced the original *pavimentum* of the building (Lightfoot, 2007: 281. Lightfoot et al., 2005: 243). The geometric motif is not identical to the example from the Firuzköy peninsula, but shapes of tiles are quite similar, for instance an elongated hexagon or a square with a bevelled corner. Another *opus sectile* pavement with a simple geometrical composition that has common features with the studied example comes from the Hagia Sophia church in Nicaea (now Iznik). The mosaic layout in the bema and apse of this church (Fig. 6) has a fairly simple geometric character, it consists mainly of square-shaped tiles with two cut corners and small triangular and rhomboidal fragments. It is believed that the floor dates to the second half of the 11th century AD and was related with the second phase of the building (Eyice, 1963: 373 – 374).

Partially preserved fragments of *opus sectile* from Hagia Sophia church in Vize which were secondarily used in the Ottoman floor, also show the same features as the pavements from the building on the Firuzköy peninsula (Fig. 7). Dating of the church remains an open question: according to C. Mango the building should be dated to the end of 8th - early 9th century AD, which was undermined by S. Eyice - based on typological records dating should be moved to the 13th or even 14th century AD (Bauer - Klein, 2006: 250). The situation had been moreover complicated by numerous conversions and recent restoration works.

Interesting analogies can be found among the monuments of Byzantine's provenance in Crimea and the eastern Black Sea coast. During the early Byzantine period the influence was coming mainly from Syria and Cyprus, while in the Middle Byzantine period there were numerous connections with architecture and decoration, originated directly from Constantinople or even further - Asia Minor (Khrushkova, 2011: 516). *Opus sectile* which shows some compositional connections comes from the so-called Church 34 in Chersonesos in the Crimea (Fig. 8). *Omphalion* surrounded by borders between which there were laid mosaic band of smaller tiles, the solid marble slab was placed in the central part of composition. However

bir kompozisyona sahiptir. Kilise, MS 10. yüzyılın sonu ve MS 11. yüzyılın başına tarihlenmektedir (Khrushkova, 2011: 516).

Laodikeia'daki kilise olarak adlandırılan kutsal yapının iyi korunmuş döşemelerinden biri (Şek. 9), yerel bir piskoposluk varlığını gösteren büyük kutsal komplekse aittir. Kilisenin narteks, nefler, apsis nişleri, *diaconicon* ve *prothesis* gibi birçok yerinde *opus sectile* döşemelere rastlanmıştır. Karoların yerleşim düzeni ve şekli Firuzköy yarımadasındaki merkezi planlı yapıdaki *opus sectile* ile benzerlik göstermektedir. Laodikeia'daki kilise Erken Bizans Dönemi'ne tarihlendirilmektedir (Şimşek, 2015: 21-27).

Kiev'deki (şu anda var olmayan) Tithes Kilisesi'nde yapılan kazılarda, MS 10. yüzyılın sonlarına ait korunmuş orijinal döşeme parçaları bulunmuştur (İvakin, 2016: 10-11). *Omphalion*daki karoların ve renklerinin dizilişi, Firuzköy'deki merkezi planlı yapıda ortaya çıkan kompozisyonun bordür ve dekoratif şeridi ile benzerlik gösterir (Şek. 10). Kiev'deki kilisede çalışan araştırmacılar, mimari atölyenin Bulgaristan'dan gelmiş olabileceğini varsaymaktadırlar. Iveron Katholikon Manastırı'ndaki (Liakos, 2008: 38-39) MS 10. yüzyılın aynı yıllarına tarihlenen döşemeler biçimsel olarak Tithes Kilisesi'nde ve Firuzköy Yarımadası'ndaki yapıları anımsatmaktadır. Katholikon'daki *opus sectile* kompozisyonu daha çok kıvrımlı bir (meander) biçiminde olup, *omphalion* iki sıra halinde daha küçük dairesel döşeme ile çevrilmiştir (Şek. 11). Bununla birlikte kompozisyonun arka planını dolduran bazı parçalar Firuzköy'deki örnekler ile benzemektedir. Ek bilgi kaynakları olmadan, *opus sectile* tekniğinde yapılanlar da dahil olmak üzere, yalnızca mozaik zeminlere kesin tarihlendirme yapılamamaktadır. Orta Bizans Dönemi'nde, Constantinopolis'in kendisinde farklı *opus sectile* türleri ve stilleri ortaya çıkmış ve Hıristiyan dünyasının diğer bölgelerini, örneğin Kiev Kinezliği'deki kutsal mimariyi etkilemiştir. Bazı durumlarda, MS 11. yüzyıldan bu yana spesifik kakma tekniği ve çok daha genişletilmiş kompozisyon sistemlerinin tanımlanmasıyla *opus sectilenin* daha sonraki tarihlendirilmelerini yapmak mümkündür (Barsanti, 2011: 95).

Firuzköy Yarımadası'ndaki merkezi planlı yapıdaki zemin döşemesi kaliteli bir *opus sectile*

the floor pattern from Chersonesos refers directly to the composition of the *omphalion* from Hagia Sophia in Constantinople - the largest central circle is entwined with eight smaller ones in the middle of the composition and four in the lateral forming *quincunx*. The church dated to the end of the 10th century - beginning of the 11th century AD (Khrushkova, 2011: 516).

One of the well-preserved pavements from the sacred building situated in the so-called church in Laodiceia (Fig. 9), which belongs to the large sacred complex related with the existence of a local bishopric. *Opus sectile* pavements have been found in many parts of the church - narthex, aisles, apse niches, diaconicon and prothesis. The composition of the layout and shape of the tiles are similar to the *opus sectile* from the central building on the Firuzköy peninsula. The church in Laodicea dates to the early Byzantine period (Şimşek, 2015: 21-27).

During the excavations at the church of the Tithes (currently non-existent) in Kiev, have been found fragments of preserved original pavements from the end of the 10th century AD (İvakin, 2016: 10-11). The arrangement of tiles and their colours in the *omphalion* repeats the border and decorative band of the composition from the central building in the Firuzköy, the exposed part of the floor also shows similarities to the decorative filling of one of the trapezoidal segments (Fig. 10). In the case of the church in Kiev researchers assume that the builder's workshop could have come from Bulgaria. Floors in the Katholikon of Iveron monastery (Liakos, 2008: 38-39) dated to the same time of 10th century AD stylistically refers to the church of the Tithes and building on Firuzköy peninsula. The composition of *opus sectile* from Katholikon is more meandering - the central *omphalion* is entwined with two rows of smaller centric systems (Fig. 11), however some fragments which fill the composition background are similar to the floor pattern from the central building. We cannot base precise dating just on the mosaic floors, including those made in the *opus sectile* technique, without additional sources of information. In the Middle Byzantine period, different types and styles of *opus sectile* appeared in Constantinople itself and affected other regions of the Christian world, for example sacral architecture in Kyivan Rus. In some cas-

mozağının ilginç bir örneğidir. Vurgulanan orta kısım ile eşmerkezli yerleşime dayanan sofistike kompozisyon sistemi, binanın dini işlevine ilişkin yorumun en önemli unsurudur. Ancak, merkezi planlı yapı da dahil olmak üzere tüm mimari kompleksin kesin tarihlenmesine yardımcı olabilecek ek bilgilerin eksikliği ve kazıların henüz tamamlanmamış olması bu soruyu çözümsüz bırakmaktadır.

es it is possible to define later dating of *opus sectile* by the identification of specific inlay technique and much more expanded composition systems since the 11th century AD (Barsanti, 2011: 95).

The pavements in the central building on the Firuzköy peninsula are an interesting example of a high quality *opus sectile* mosaic. The sophisticated compositional system based on concentric layout with the highlighted central part is an important element of the concept of interpretation regarding the commemorative function of the building. However, the lack of additional information which could be helping with precise dating of the entire architectural complex, including centrally-planned building and the current status of excavations leave this question unresolved.

KAYNAKÇA / BIBLIOGRAPHY

Modern Kaynaklar / Modern Sources

Barsanti, C. (2011). The Marble Floor of St. John Studius in Constantinople: A Neglected Masterpiece. (Ed. M. Şahin). *11th International Colloquium 11 on Ancient Mosaics. October 16th – 20th, 2009. Mosaics of Turkey and Parallel Developments in the Rest of the Ancient and Medieval World: Questions of Iconography, Style and Technique from the Beginnings of Mosaic until the Late Byzantine Era*, Bursa-İstanbul, Uludağ Üniversitesi, Mozaik araştırmaları Merkezi, 87-99.

Bauer, F. - Klein, H. (2006). The Church of Hagia Sophia in Bizye (Vize): Results of the Fieldwork Seasons 2003 and 2004, *Dumbarton Oaks Papers*, 60, 249-270.

Demangel, R. (1945). *Contribution de la topographie de l'Hebdomon*, Paris.

Dussaud, R. - Demangel, R. (1946). *Contribution à la topographie de l'Hebdomon*. Syria, 25/3-4, 313.

Eyice, S. (1963). Two Mosaic Pavements from Bithynia. *Dumbarton Oaks Papers*, 17, 373 - 383.

Filarska, B. (1983). *Początki architektury chrześcijańskiej*, Lublin.

Grotowski, P. Ł. (2016). Hodegon – z rozważań nad pierwotną lokalizacją konstantynopolańskiego sanktuarium. (Eds. M. Leszka – K. Marinow) *Miasto na skrzyżowaniu mórz i kontynentów Wczesno- i średniobizantyjski Konstantynopol jako miasto portowe. BYZANTINA LODZIENSIA XXIII*, 137-215. Łódź, Poland: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.

Ivakin, G. (Ed.). (2016). *Art of Kyivan Rus*. Kiev.

Iverson, E. (2008). Middle Byzantine Sculptors at Work: Evidence from the Lower City Church at Amorium, *La sculpture byzantine, VIIe-XII siècles, BCH Supplément*, 49, 487-513.

Khrushkova, L. (2011). Opus Sectile Pavements in the Crimea and on the East Coast of the Black sea. (Ed. M. Şahin) *11. Uluslararası Antik Mozaik Sempozyumu, 16-20 Ekim 2009 Bursa, Türkiye: Türkiye mozaikleri ve Antik dönemden Ortaçağ dünyasına diğer mozaiklerle paralel gelişimi: mozaiklerin başlangıcından Geç Bizans Çağına kadar ikonografi, stil ve teknik üzerine sorunlar*. 505-519.

Liakos, D. (2008). The Byzantine Opus Sectile Floor in the Katholikon of Iveron Monastery on Mount Athos. *Zograf*, 32, 37-44.

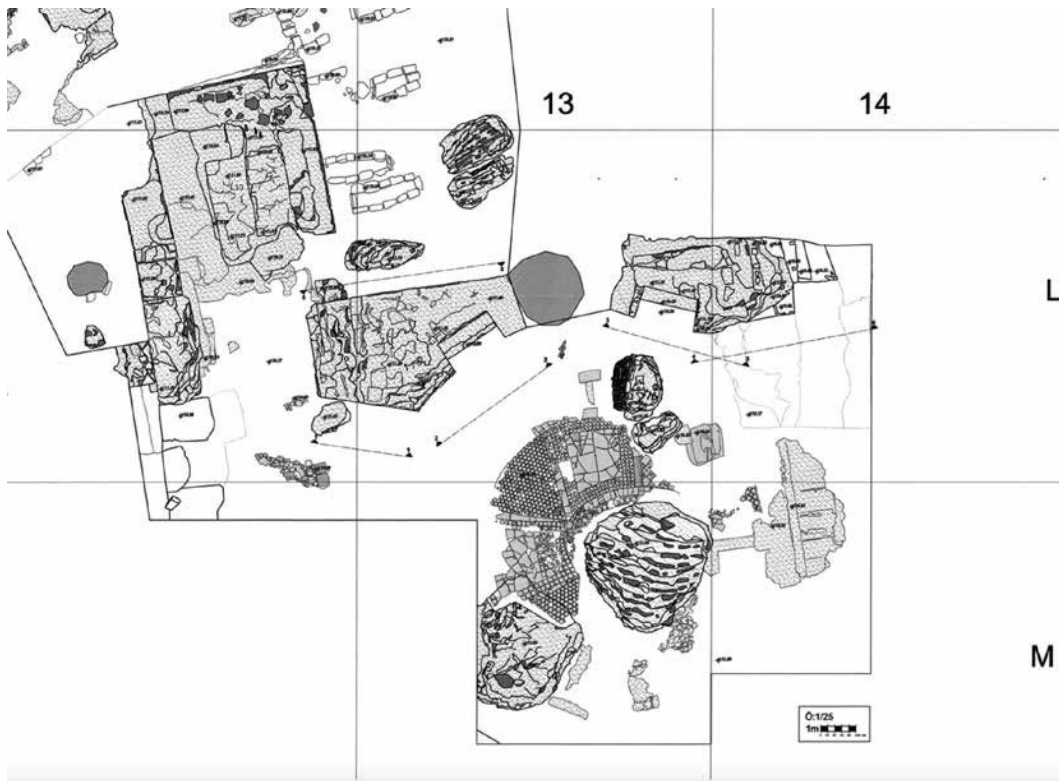
Lightfoot, C., Arbel, Y., Iverson, E., Roberts, J. - Ioannidou, E. (2005). The Amorium Project: Excavation and Research in 2002, *Dumbarton Oaks Papers*, 59, 231-265.

Lightfoot, C. (2007). Trade and Industry in Byzantine Anatolia. The Evidence from Amorium. *Dumbarton Oaks Papers*, 61, 269-286.

Mango, C. (1986). *The Art of Byzantine Empire 312 – 1453: Sources and Documents*. Toronto: University of Toronto Press.

Şimşek, C. (2015). *Church of Laodikeia. Christianity in the Lykos Valley*. Denizli: Denizli Belediyesi.

Terry, A. (1986). The "Opus Sectile" in the Eufrasius Cathedral at Poreč. *Dumbarton Oaks Papers*, 40, 147-164

Şek. 1: Ad sanctos mezarlığının ve mezarlık ekinin olduğu merkezi planlı yapının açılmış parçasını gösteren arkeolojik yerleşim planı (Çizim: A. Enez)

Fig. 1: Map of the archaeological site which shows the exposed fragment of the centrally-planned building, the annex with the tomb and the cemetery ad sanctos (Drawing: A. Enez)

Şek. 2: Ortaya çıkarılmış *opus sectile* döşeme parçası (Fotoğraf: A. Enez)
Fig. 2: Fragment of the unearthed *opus sectile* pavement (Photograph: A. Enez)

Şek. 3: Duvar ve yer kuzeydeki döşemesinden korunagelmiş parçalar (Fotoğraf: A. Enez)
Fig. 3: Preserved fragments of the walls and pavements in the northern part (Photograph: A. Enez)

Fig. 4: Duvar kaplaması olarak kullanılan mermer levhann taşıyıcı metal kanca (Fotoğraf: A. Enez)
Fig. 4: Preserved iron holder fragments of marble cover of the walls (Photograph: A. Enez)

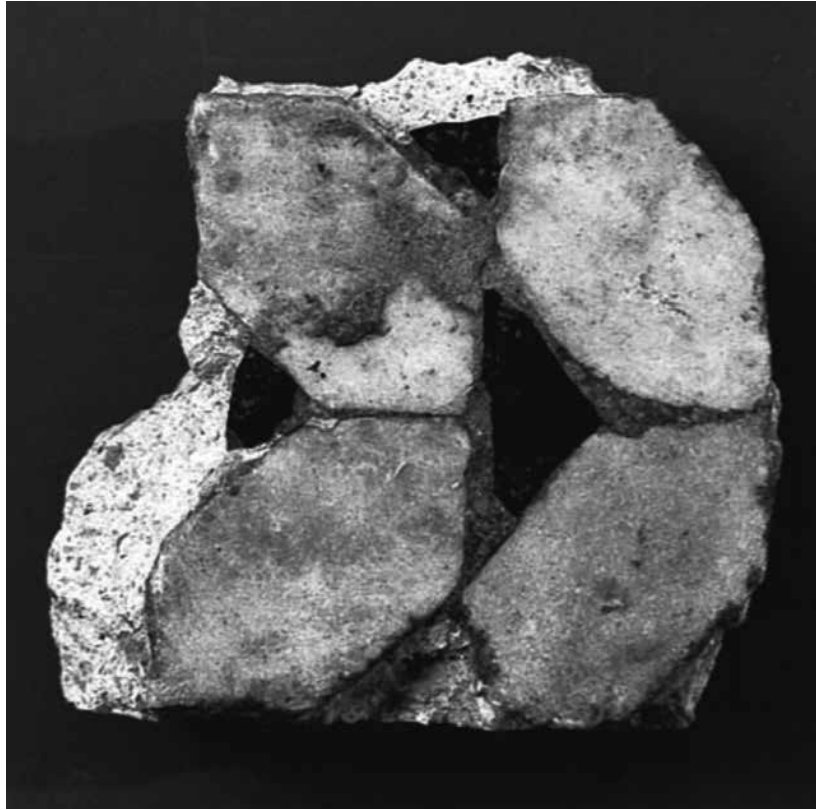

Şek. 5: Opus sectile parçası döşeme, düz ve içbükey kenarlı altıgen formu taş parçaları (Fotoğraf: A. Enez)
Fig. 5: Fragment of the opus sectile pavement, hexagon shaped tile with alternate straight and concave sides (Photograph: A. Enez)

Şek. 6: İznik, Hagia Sophia Kilisesi, bemanın içindeki korunagelmiş zemin parçası (Eyice, 1963: 384, Fig. 1)

Fig. 6: İznik (Nicaea), Hagia Sophia Church, fragment of the preserved pavement inside the bema (after Eyice, 1963: 384, Fig. 1)

Şek. 7: Vize'deki Hagia Sophia'nın zemininde yer alan *opus sectile*den korunagelmiş parça (Bauer - Klein, 2006: 264, Fig. 15)

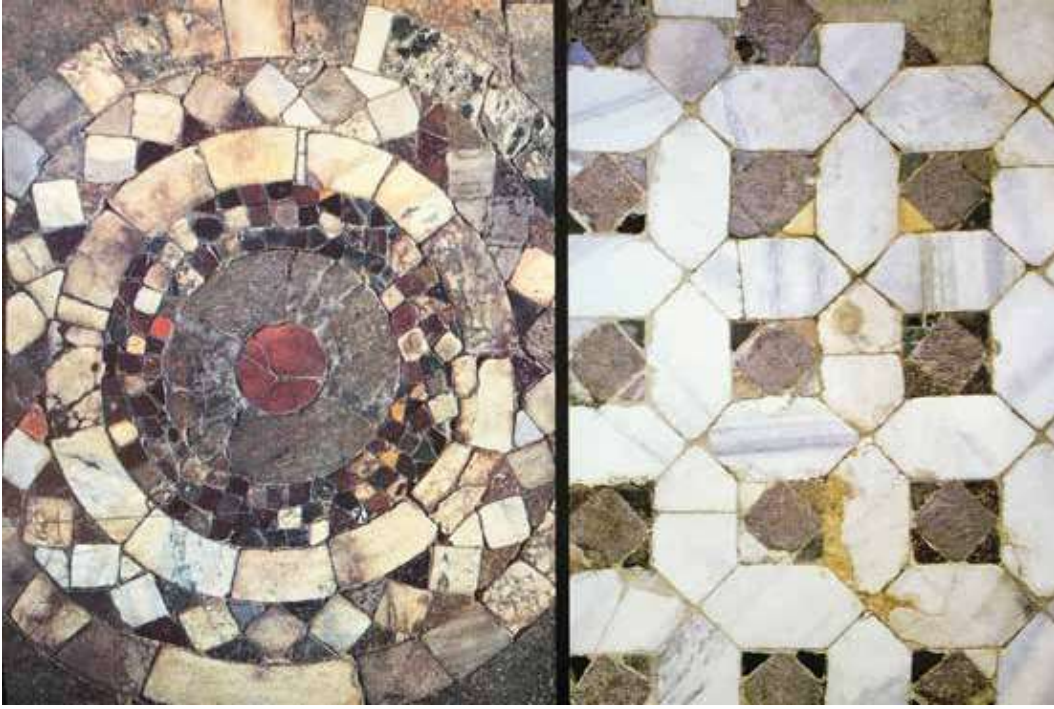
Fig. 7: Preserved fragment of the *opus sectile* floor, Hagia Sophia in Vize (after Bauer, Klein, 2006: 264, Fig. 15)

Şek. 8: Khersonesos'taki Kilise 34'ten *omphalion*un korunagelmiş parçası (Khrushkova, 2011: 510, Fig. 7)
Fig. 8: Preserved fragments of the *omphalion* from Church 34 in Chersonesos (after Khrushkova, 2011: 510, Fig. 7)

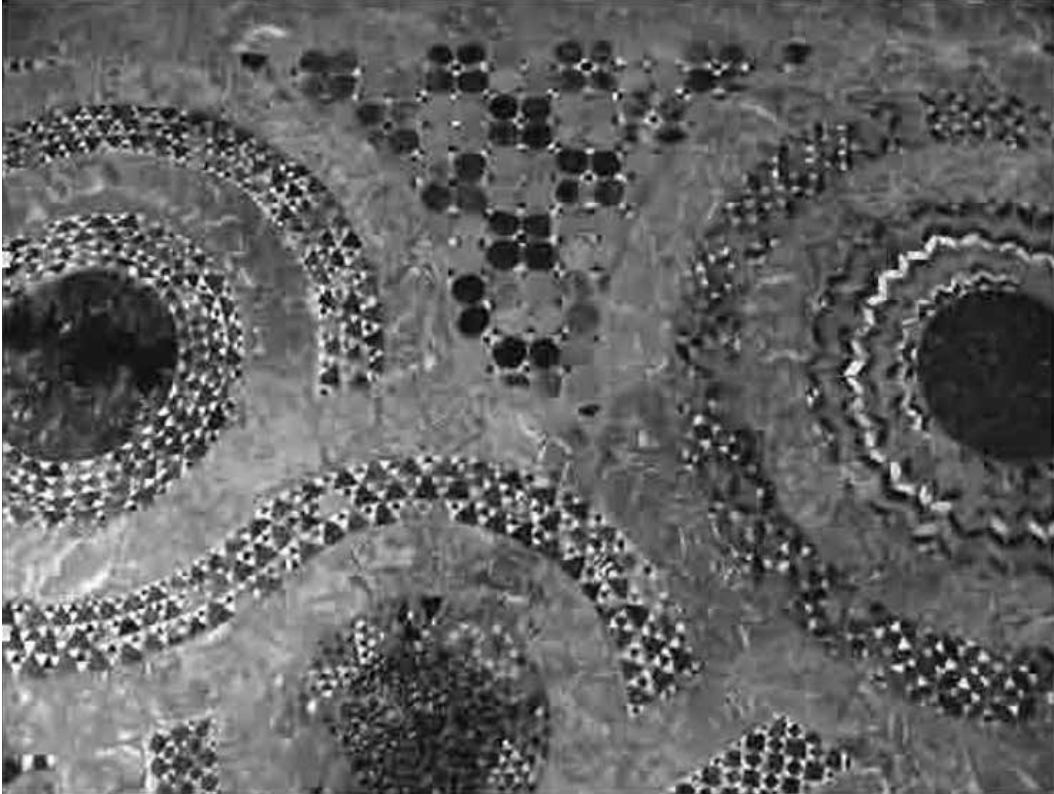

Şek. 9: Laodikeia'daki kilisenin kuzeyindeki apsidal nişten *opus sectile* döşeme (Şimşek, 2015: 82, Fig. 130)
Fig. 9: *Opus sectile* from the northern apsidal niche in the Church in Laodicea (after Şimşek, 2015: 82, Fig. 130)

Şek. 10: Tithes Kilisesi'nden korunagelmiş *opus sectile* parçası (Ivakin (Ed.), 2016: 51)

Fig. 10: Preserved fragments of the *opus sectile* from Church of the Tithes (after Ivakin (Ed.), 2016: 51)

Şek. 11: Iveron Manastır'ndaki Katholikon'dan *opus sectile* parçası (Liakos, 2008: 42, fig. 10)

Fig. 11: *Opus sectile* (fragment) in the Katholikon of the Iveron monastery (after Liakos, 2008: 42, fig. 10)